

ПРИЙМА С.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди

АНДРАГОГІКА В СИСТЕМІ НАУК ПРО НАВЧАННЯ І ОСВІТУ ЛЮДИНИ: ВІД ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ДО ІНТЕГРАЦІЇ

У публікації висвітлено місце та роль андрагогіки в системі наук про освіту і навчання людини, встановлено основні етапи її розвитку, визначено її міжнаукові і міждисциплінарні зв'язки з іншими науками.

Ключові слова: андрагогіка, антропагогіка, диференціація, інтеграція.

В публикации отражены место и роль андрагогики в системе наук об образовании и обучении человека, установлены основные этапы ее развития, определены ее межнаучные и междисциплинарные связи с другими науками.

Ключевые слова: андрагогика, антропагогика, дифференциация, интеграция.

Priyma S.M. Andragogy in the Sciences of Learning and Education Rights: From differentiation to integration.

The publication reflects the place and role of andragogy in the sciences of education and training rights, establishes the main stages of its development, to determine its interscientific and interdisciplinary links with other sciences.

Keywords: andragogics, antropagogika, differentiation, integration.

Постановка проблеми. Зростання сучасного наукового знання в швидко стирає межі між окремими науками. За таких умов, як слушно зауважував В. Вернадський, все більше і більше відбувається спеціалізація не за науками, а за проблемами. Це дозволяє з одного боку досить ґрунтовно зануритися у вивчення певного явища, а з іншого – розширити його огляд з різних точок зору [3, с.54]. Однією з таких наукових «проблем», на нашу думку, є людинознавство.

Активізація людинознавчих підходів в системі наук, антропологізація багатьох галузей знань – важлива ознака сучасного етапу наукознавства. В ХХ столітті під «людинознавством» почали розуміти досить широку групу дисциплін. Анатомія і фізіологія людини, антропологія, комплекс медичних наук, загальна психологія людини становлять природничо-науковий базис цієї групи. Комплекс педагогічних наук, соціологія, аксіологія становлять галузь гуманітарних знань.

Взагалі, проблема людини охоплює всі галузі знань, і за влучних висловленням Б.Ананьєва, не може бути локалізована у певній галузі системи наук так як це можна було зробити ще півстоліття тому [2, с.35]. У найближче десятиліття теоретичне і практичне людинознавство стане одним з найголовніших центрів наукового розвитку. Про це можна судити за трьома важливими особливостями розвитку сучасної науки, пов'язаних саме з проблемою людини. Першою з них є перетворення проблеми людини в загальну проблему всієї науки в цілому, всіх її розділів, включаючи і технічні науки. Друга особливість полягає в зростаючій диференціації наукового вивчення людини, поглибленій спеціалізації окремих дисциплін та їх дробленні на ряд все більше часткових вчень. Нарешті, третя особливість сучасного наукового розвитку характеризується тенденцією до об'єднання різних наук, аспектів і методів дослідження людини в різні комплексні системи, до побудови синтетичних характеристик людського розвитку [2, с.4].

Соціальне й індивідуальне, природне і культурне, емоційне і раціональне, духовне і тілесне – все це теоретичні протилежності, закріплені спеціалізацією наукових дисциплін. Але, як справедливо зазначає дослідник Б. Марков, в реальній людині всі ці протилежності перетинаються і переплітаються. Тому всі науки повинні змиритися з тим, що вони вивчають ті чи інші аспекти людини. Ця обставина висуває на перший план необхідність розробки таких наук, які за необхідності виявляються міждисциплінарними і змушені узгоджувати філософські, гуманітарні та природничі знання [8]. Однією з таких наук і є андрагогіка, наука про освіту і навчання дорослої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема освіти і навчання дорослих не є новою. Ціла низка зарубіжних і вітчизняних досліджень в галузі освіти і навчання дорослої людини вже напрацювали достатній базис для того, щоб андрагогіка утвердилася як самостійна галузь знань.

У роботах югославських учених Д. Савичевича, М. Огризовича та Б. Самолочевича, німецького вченого Ф. Пеггелера, швейцарського теоретика Г. Хансельмана, польських учених М. Семенські та Л. Тураса обґрунтовувалася необхідність по-іншому, ніж у педагогіці, підходити до навчання дорослих. Початок формуванню теоретичних основ андрагогіки як самостійної науки було покладено в 1970-80-і роки в роботах американського андрагога, теоретика й практика освіти дорослих М. Ноулза, англійця П. Джарвіса, американця Р. Сміта і групи англійських учених з Ноттингемського університету, у яких визначалися деякі вихідні посилки андрагогічного підходу до навчання й пропонувалися андрагогічні моделі навчання. У дослідженнях С.Змієва визначенні основні закономірності і етапи становлення андрагогіки як самостійної науки про освіту дорослих;

сформульовано об'єкт, предмет і структура андрагогіки; розроблено основні положення технології навчання дорослих.

Проте, вказані роботи, хоча і є завершеними дослідженнями окремих аспектів розвитку і функціонування андрагогіки, не дають цілісного уявлення про роль і місце андрагогіки в системі наук про освіту і навчання людини. В більшості робіт дослідження андрагогіки велися в протилежному від педагогіки напрямку. Андрагогіку справедливо виокремлювали в окрему науку, розроблювали і теоретично обґрунтували її апарат, експериментально підтверджували доцільність використання андрагогічних підходів до навчання дорослих.

Проте, як справедливо зазначають автори навчального посібника [12] для сучасної науки характерним є посилення взаємозв'язків між великою кількістю різноманітних галузей, інтегративних тенденцій у розвитку кожної з них. Андрагогіка як одна з наук про освіту і навчання дорослих не є винятком. Проте, на сьогодні відсутні комплексні дослідження, які б на основі міждисциплінарного синтезу дозволили б встановити місце і значення андрагогіки в системі наук про людину.

Таким чином, наукове завдання даної публікації полягає у висвітленні місця та ролі андрагогіки в системі наук про людину, встановленні основних етапів її розвитку, визначення її міждисциплінарних зв'язків з іншими дисциплінами.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні наукові дослідження і реалії освітньої практики дієво доводять, що дорослі люди не можуть ефективно навчатися тими ж методами, способами й прийомами, якими навчаються діти й підлітки. На сьогодні особливо гостро відчувається необхідність нових підходів до організації процесу навчання дорослих людей. Слід зазначити, що пошуки таких підходів велися вже дуже давно, практично з тих пір як з'явилося освіта дорослих. А, як слушно зауважує дослідник С.Зміюв, освіта дорослих з'явилася хронологічно раніше, ніж освіта дітей. Та й перші принципи навчання формувалися на основі навчання дорослих. Однак лише в середині ХХ століття стала відчуватися суспільна потреба в розвитку освіти дорослих і створенні спеціальної науки, яка б обґрунтувала новий, специфічний підхід до організації навчання дорослих. Тоді й почала формуватися нова наукова дисципліна в сфері освіти – андрагогіка [6, с.17].

Андрагогіка, за влучним порівнянням дослідника С. Зміюва, є тією дороговказною ниткою Аріадни сучасної людини, яка прагне перебороти проблеми сучасного світу за допомогою навчання [5]. На сьогодні педагогічної науки, яка практично докорінно дослідила процес навчання людини у віці приблизно до 18 років, стало не вистачати для осмислення, вивчення й

вироблення практичних рекомендацій з ефективної організації навчання людей іншого віку, іншого соціального й професійного статусу, з іншими психофізіологічними й соціально-психологічними особливостями. Тому цілком закономірно стали виникати нові галузі наук про освіту, які прагнули осмислити зазначені вище нові явища в самій освітній сфері на базі вироблених згаданими теоріями положень і виробити інші підходи до організації процесу навчання, ніж тих, що панують в традиційній педагогіці [7].

Термін «андрагогіка», що утворений за аналогією з терміном «педагогіка» (від греч. *anor, andros* – дорослий чоловік, доросла людина та *ago* – веду), був вперше використаний (існує документальне підтвердження) німецьким вчителем О. Каппом в 1833 році для позначення особливого розділу педагогіки, що займається проблемами навчання і освіти дорослих. Але лише в середині ХХ століття він став широко застосовуватися в науковій практиці, позначаючи й відзначаючи виникнення самостійної галузі знань. В цей період у роботах югославських учених Д. Савичевича, М. Огризовича та Б. Самоловчева, німецького вченого Ф. Пеггелера, швейцарського теоретика Г. Хансельмана, польських учених М. Семенські та Л. Туроса обґрунтовувалася необхідність по-іншому, ніж у педагогіці, підходити до навчання і освіти дорослих [6, с.21].

Початок формуванню теоретичних основ андрагогіки як самостійної науки було покладено в 70–80-і роки ХХ ст. у роботах видатного американського андрагога, теоретика й практика освіти дорослих М. Ноулза, англійця П. Джарвіса, американця Р. Сміта і групи англійських учених з Ноттингемського університету, у яких визначалися деякі вихідні посилки андрагогічного підходу до навчання й пропонувалися андрагогічні моделі навчання [6, с.21]. Андрагогічні дослідження на початку 80-х років активізували вчені Китаю, а з 90-х років ХХ ст. відповідні наукові розвідки активно проводяться науковцями США, Великої Британії, Угорщини, Польщі, Росії, Чехії, Фінляндії.

Андрагогічні ідеї у навчанні дорослих з'являлися і в інших країнах, особливо в Польщі та Росії [1, с.212]. Першим у російській літературі термін «андрагогіка» був використаний професором Київському університеті М. Олесницьким в 1885 році. Він вживав цей термін у контексті розвитку освіти, в межах періодів розвитку людини: дитинство, молодість, зрілість і старший (старий) вік. М. Олесницький мав оптимістичний підхід до людського розвитку й думав, що це може продовжуватися протягом життя [9].

В перші два десятиліття ХХ століття освіта дорослих отримала своє осмислення в концепції позашкільної освіти, в найбільш повно розробленій видатним російським вченим Є. Мединським. Виходячи з уявлення про позашкільну освіту як про складову неперервної освіти (у сучасному

розумінні), Є.Мединський пропонував назвати науку про «виховання людини» протягом всього її життя *антропагогікою* (від греч. *antropos* - людина + *ago* - веду). При цьому він не дав чіткого визначення її співвідношення з педагогікою або іншими науками про людину. Проте, уже в ті роки думка вченого йшла в напрямку розширення рамок наук про освіту для дослідження процесів навчання людини не тільки в шкільному віці [7].

Єдності у сучасному розумінні андрагогіки як науки про навчання і освіту дорослих немає. Теза про те, що андрагогіка вийшла з педагогіки суперечить науковим даним і фактам. Педагогіка розвивалася від філософії. Її шлях становлення і розвитку був дедуктивним, тоді як головний шлях становлення андрагогіки був індуктивним і емпіричним. Педагогіка – нащадок німецької класичної філософії, тоді як андрагогіка - продукт руху робітників і освітніх асоціацій робітників кінця XIX ст. – початку XX ст. Історичне й порівняльне дослідження показує, що педагогіка була й залишається наукою про навчання дітей. Спроби розширити предмет педагогіки до дорослого учня, на нашу думку, є неправомірними. Проте така ситуація довгий час залишалася незмінною в Радянському Союзі та деяких інших країнах Східної Європи, [1, с.240].

Взагалі на сьогодні існує декілька підходів до визначення андрагогіки. Перший підхід базується на спростуванні всіх підстав вважати андрагогіку самостійною наукою. Захисники цієї позиції вважають, що навчання і освіта дорослих - галузь дослідження, що належить наукам, які були сформовані раніше (соціологія, психологія, антропологія, економіка тощо). Прихильники другого підходу, в основному американські дослідники, вбачають в андрагогіці в основному прагматичне й практичне значення, рецепти поведження дорослого учня і викладача під час навчання. Третій підхід розкриває андрагогіку як досить незалежну наукову дисципліну. Ця концепція одержала широку підтримку в центральній і Східній Європі. Прихильники четвертого підходу розглядають андрагогіку не просто окремо від педагогіки, а, як і педагогіку, складовою частиною інтегральної науки про навчання і освіту людини протягом всього життя [1, с. 227-228].

Зрозуміти роль і місце андрагогіки в системі наук про людину, на нашу думку, дозволить аналіз стадій її розвитку. Як зазначають автори навчального посібника [12], розвиток будь-якої галузі науки має чотири фази.

Перша фаза є латентною, вона починається з виникнення «зародкових» робіт, роль яких встановлюється, звичайно, тільки при подальшому історичному аналізі.

Друга фаза – період початкового оформлення і розвитку ідей. Вона характеризується «вибуховим» зростанням інформації при лише швидкому зростанні кількості авторів.

У *третьій* фазі – період експлуатації ідей – галузь стає доступною для освоєння ширшому колу авторів. Кількість авторів і публікацій помітно зростає, але темпи цього зростання різко знижуються. В цей період в даній галузі можуть зародитися «гарячі точки», які з часом віддаляються від неї і перетворюються в самостійні галузі досліджень.

Четверта фаза названа періодом насичення: галузь вичерпує себе, основні ідеї переходять у підручники. Далі можливий розпад на декілька галузей або зникнення як самостійної галузі дослідження [12, с.578].

Термін «андрагогіка» був вперше використаний (існує документальне підтвердження) німецьким вчителем О. Каппом в 1833 році для позначення особливого розділу педагогіки, що займається проблемами навчання дорослих. Проте, як зазначає М. Солдатенко, першоджерела неперервної освіти, а отже і освіти дорослих, деякі дослідники знаходять ще в Арістотеля, Сократа, Платона, Сенеки, Конфуція. Попередником же сучасних уявлень про неперервну освіту, продовжує дослідник, вважається Я.А.Коменський, який відзначав, що кожний вік підходить для навчання і в людини в житті взагалі немає іншої мети, окрім навчання [10, с.234].

Таким чином, перший – латентний – етап розвитку андрагогіки продовжувався до середини XX століття. І лише в середині XX століття він став широко застосовуватися в науковій практиці, позначаючи й відзначаючи виникнення самостійної галузі знань.

Другий етап розвитку андрагогіки пов'язаний з роботами югославських учених Д. Савичевича, М. Огризовича та Б. Самоловчева, німецького вченого Ф. Пеггелера, швейцарського теоретика Г. Хансельмана, польських учених М. Семенські та Л. Туроса. Саме в роботах цих дослідників в 50-60-х рр. XX ст. у знову з'являється термін «андрагогіка». У роботах зазначених авторів обґрунтовувалася необхідність по-іншому, ніж у педагогіці, підходити до навчання дорослих [6, с.21].

Третій етап, на нашу думку, розпочинається в 1970-80-і роки XX ст. Саме в цей час розпочалося формування теоретичних основ андрагогіки як самостійної науки в роботах видатного американського андрагога, теоретика й практика освіти дорослих М. Ноулза, англійця П. Джарвіса, американця Р. Сміта і групи англійських учених з Ноттингемського університету, у яких визначалися деякі вихідні посилки андрагогічного підходу до навчання й пропонувалися андрагогічні моделі навчання [6, с.21].

Андрагогічні дослідження на початку 80-х років активізували вчені Китаю, а з 90-х років XX ст. відповідні наукові розвідки активно проводяться науковцями США, Великої Британії, Угорщини, Польщі, Росії, Чехії, Фінляндії.

На нашу думку, четверта фаза – періодом насичення – розвитку андрагогіки ще не настала.

Розглянувши етапи розвитку андрагогіки, спробуємо визначити її роль і місце в системі наук про освіту і навчання людини. Для розвитку сучасної науки, як справедливо відзначає Б.Ананьєв, характерне поєднання двох протилежних тенденцій - все більш зростаючої диференціації і все більш потужної інтеграції різних наук. Виникнення в останні десятиріччя спеціальних дисциплін пояснюється, звичайно, зростаючою диференціацією і прогресом аналітичних методів науки. Однак в області людинознавства ця тенденція найтіснішим чином переплітається з синтетичними підходами до реальних цілісних, або складних, видів людської діяльності. Тому спеціалізація знання в цій області найчастіше поєднується з комплексним об'єднанням окремих навчань в загальну теорію тієї чи іншої освіти, властивості або виду людської діяльності [2, с.13]. Підтвердження цього тезису знаходимо і в роботі [12]. Як зазначають її автори, диференціація наукового знання супроводжується його інтеграцією, що являє собою не просто об'єднання існуючих систем у щось єдине, не суму знань, досягнутих різними науками, а прагнення в процесі взаємозв'язку запозичити одне у одного і методи, і мову, щоб застосувати їх для вивчення свого об'єкта. Інтеграція шляхом перенесення методів і мови науки є одним із показників глибокої єдності сучасного наукового знання [12, с.576].

Інтеграція охоплює чітко відокремлені одна від одної науки і означає процес, пов'язаний з підпорядкуванням окремих наук, що виділяються, цілісній структурі концептуального каркасу висхідного знання. В той же час інтеграція виявляється результатом зближення раніше незалежних наук і сприяє міжнауковим взаємодіям, формуванню інтегративних наук (наприклад, кібернетики, біохімії, молекулярної біології) [12, с.576].

Тенденція до інтеграції наук відображає універсальний характер руху матерії та її основних атрибутів – простору, часу, причинності, можливості і дійсності тощо. Суттєву роль у посиленні взаємодії наук відіграє принцип розвитку, що характеризує як загальність, так і спрямованість, необоротність процесів мінливості в об'єктивному світі [12, с.576].

Більшість дослідників єдині в розумінні того, що інтеграція і диференціація діалектично пов'язані. Зокрема, автори роботи [12, с.576-577] зазначають, що диференціація виступає як форма виділення нових концепцій із знання, що стало традиційним, причому стара концепція може виступати як хронічний випадок нової із збереженням її значення для нового кола явищ (прикладом є співвідношення класичної і квантової механіки). Але в процесі диференціації розвиваються теорії, які починають наближатися між собою, формуючи загальний концептуальний апарат і сприяючи дальшому синтезу знання. Суміжні галузі різних наук зливаються, утворюючи нові дисципліни. Так виникає нова наука, що виділяється із старої. Разом з тим «киплячий» шар

наукового знання, що безперервно оновлюється, стає основою міждисциплінарного і міжнаукового синтезу [12, с. 576-577].

Слід зазначити, що центральною проблемою інтеграції наук і синтезу знань є проблема співвідношення наук. Як справедливо відмічають автори роботи [12], інтеграція передбачає встановлення і посилення взаємозв'язків між науками. Саме діалектичний синтез становить зміст зростаючого взаємозв'язку наук, а інтеграція виступає як форма цієї взаємодії. [12, с.577].

Більшість дослідників виділяють наступні типи міжнаукових зв'язків: 1) внутрішньодисциплінарний синтез, 2) внутрішній міжгалузевий синтез (взаємний зв'язок наук за їх типом), 3) зовнішній синтез (взаємовідносини груп в загальній їх класифікації). Як справедливо відзначає дослідник В. Журавльов, раніше науки мали кожна свій предмет вивчення, й інші науки в нього не вмішувалися. Відповідно кожен предмет вивчався своєю наукою. Середина ХХ століття ознаменувалася розвитком їх міжнаукових зв'язків, коли предмет вивчення став розглядатися не окремо, а в цілому. Відповідно, зазначає В.Журавльов, науки, що мають відношення до предмету повинні вивчати його з усіх сторін [4, с.17].

Виділяють три типи інтегративних процесів: 1) міжнаукові (наприклад, між педагогікою, з одного боку, і психологією, соціологією, етикою – з іншого); 2) міждисциплінарні (наприклад, дидактика з методикою); 3) внутрішньодисциплінарні (синтез результатів досліджень в рамках однієї дисципліни) [4, с.20].

Розглянувши характерні для сучасної науки тенденції, спробуємо визначити роль, місце і значення андрагогіки в системі наук про освіту і навчання людини. Як відзначають автори роботи [11] сьогодні відбуваються зміни в педагогіці як системі. Продовжується процес виокремлення часткових педагогічних теорій і практик. Все частіше мова йде про дошкільну і шкільну педагогіку, все частіше почали говорити про ембріональну педагогіку, що розглядає педагогічні проблеми вирощування дитини до появи на світ, про ювенологіку, як теорію і практику виховання молоді, про андрагогіку, що вивчає питання освіти дорослих, про геронтологіку, яка розглядає педагогічні проблеми людей похилого віку, про педагогічну антропологію. Зацікавленість до цих наук зростає ще й тому, що відкрилися більш ширші можливості для диференціації процесів виховання і навчання, а значить, з'явилася потреба більш точно враховувати біологічну, соціальну, духовну та інтелектуальну природу людини [11, с.6-7]. Дослідник С.Змієв підкреслює, що історичний шлях розвитку наук про освіту полягав у тому, що з єдиної комплексної науки, що охоплювала всі аспекти процесу навчання людини й відомої під назвами "дидактика" і "педагогіка", стали виокремлюватися досить самостійні науки

або галузі педагогічної науки [7]. Тому на сучасному етапі розвитку цілком закономірним є виникнення й успішний розвиток таких наук про освіту, як філософія освіти, економіка освіти, освітнє право, соціологія освіти, педагогічна інформатика. Ці науки мають чіткий предмет вивчення, досить відпрацьовані методи дослідження, свою термінологічну базу. Основна проблема цих наук полягає у вичленовуванні в самостійну галузь, з одного боку, з «материнських» наук (філософії, соціології, економіки, права, інформатики), а з іншого боку - зі сфери впливу педагогіки, яка прагне увібрати їх у себе. Усередині самої педагогіки, продовжую С.Зміюв, також стали виникати й активно розвиватися досить автономні галузі педагогічного знання, такі, наприклад, як педагогічна психологія, соціальна педагогіка, педагогіка вищої школи, педагогіка дорослих тощо. Ці галузі також мають свій досить чітко обкреслений предмет вивчення, певну специфіку закономірностей. Тобто, зазначає С.Зміюв, почався процес диверсифікованості педагогічної науки й у плані осмислення теоретичних і технологічних основ процесу навчання. Однак прагнення утриматися в рамках єдиної всеохоплюючої науки - педагогіки - гальмує розвиток зазначених вище галузей педагогічного знання. У наш час осмислення теоретичних і технологічних основ процесу навчання розвивається особливо активно. Це зв'язано, по-перше, з тим, що в результаті іманентного розвитку наук про людину нині значно розширилися й стали більше повними наші подання про людину як суб'єкті своєї діяльності в різних сферах соціального буття, у тому числі як суб'єкті діяльності навчання. Загальноприйнятим стало розуміння навчання як основного виду життєдіяльності людини, яким людина займається протягом всього свого життя. При цьому, виходячи з основних положень психологічної діяльнісної теорії (А.Леонтьєв, С.Рубінштейн, В.Давидов), діяльність навчання осмислюється не як суто психічний процес, але як системне сполучення психічних, фізіологічних, соціальних, практичного аспектів життєдіяльності людини. Гуманістична психологічна теорія (К.Роджерс, А.Маслоу) обґрунтувала провідну роль прагнення людини до самореалізації у всіх видах його діяльності, у тому числі й у навчанні. Названі психологічні теорії, а також філософські й антропологічні соціальні теорії привели до розуміння провідної ролі самої людини в організації своєї діяльності, у тому числі й у навчанні. Нарешті, фізіологи, соціологи, психологи (Б.Ананьєв, Є.Степанова, Ю.Кулюткін) довели, що людина може успішно навчатися протягом практично всього свого свідомого життя. Педагогічної науки, що досконально вивчила процес навчання людей у віці приблизно до 18 років, стало не вистачати для осмислення, вивчення й вироблення практичних рекомендацій з ефективної організації навчання людей інших віків, іншого соціального й професійного статусу, з іншими психофізіологічними й соціально-психологічними

особливостями. А спроби екстраполювати дія закономірностей навчання недорослих на процес навчання людини протягом всього його життя не привели до відчутних успіхів. Тому цілком закономірно, підводить підсумок С.Зміюв, стали виникати нові галузі наук про освіту, які прагнуть осмислити зазначені вище нові явища в самій освітній сфері на базі вироблених згаданими теоріями положень і виробити інші підходи до організації процесу навчання, ніж ті, що затвердилися у традиційній педагогіці [7].

Значимо, що цей процес почався ще в ХІХ столітті з появи «Досвіду педагогічної антропології» К. Ушинського, якому стало тісно в рамках традиційної педагогіки і який зрозумів, що «якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відносинах, то вона повинна колись довідатися його теж у всіх відносинах». Це була перша фундаментальна спроба визначити «збірку правил виховної діяльності» (як визначив педагогіку К. Ушинський), виходячи з необхідного й по можливості повного подання про учня; спроба «почерпати у самій природі людини засіб виховного впливу». У ХХ столітті в Західній Європі за назвою «педагогічна антропологія» сформувався цілий напрямок у людинознавстві. Однак у працях О.Больнова, Г.Ноля й інших, в основному німецьких й австрійських, учених, це було скоріше відгалуження філософської антропології у бік педагогіки, ніж науки про навчання і освіту людини, розглянутої «у всіх відносинах». Власне кажучи, це була спроба розглянути процес формування людини в процесі навчання з позиції філософської антропології. У Росії в другій половині ХХ століття також одержала поширення концепція педагогічної антропології. Однак вона, як і педагогіка, незважаючи на свою назву (*antropos*. грец. - людина), трактує процеси виховання, в основному, дітини й самими педантропологами розглядається лише як частина педагогіки. Проте, зазначає С.Зміюв, всі ці спроби глянути на процес навчання людини з більше широким, антропологічним позицій, свідчать про назрілу необхідність розширити сформовані рамки педагогічних поглядів на цей процес [7].

Таким чином, навчання людини в період недорослості продовжує успішно вивчати широко відома наука про навчання дітей *педагогіка*. У період дорослості її досліджує нова галузь наук про освіту й про людину - *андрагогіка*. Як вже було зазначено, андрагогіка формулює специфічні принципи навчання й розробляє технологію навчання, які, з одного боку, деякою мірою корелюють із педагогічними принципами, з педагогічною моделлю навчання, але з іншого боку, - чітко намічають інші підходи до організації навчання, ніж у педагогіці. Організація процесу навчання осіб літнього віку, масштаби якого в наші дні стають усе більшими, на жаль, поки не знаходить глибокого наукового дослідження й обґрунтування. Деякі аспекти навчання осіб літнього віку проявляються в рамках медичної науки

геронтології. Однак у різних країнах уже вживають кроки по створенню й розвитку нової галузі наук про освіта й людину, чим завданням стало б дослідження й вироблення практичних рекомендацій з навчання осіб похилого віку – *герогогіку* або *геронтагогіку*.

Таким чином, назріла необхідність інтеграції різних наук про навчання людини. Дослідник С.Зміюв, виділяє в якості такої інтеграційної науки едукологію (від лат. *educio* - навчаю + *logos* - навчання, наука). Ця нова наука прагне осмислити закономірності функціонування й розвитку сфери освіти в цілому. Вона перебуває в стадії становлення й поки ще не має загально визнаного статусу. Відомий аргентинський учений Карлос Олівера пропонує практично інтегрувати в неї всі науки про освіту. Інші вчені, зокрема, литовські, шведські розглядають її також як інтеграційну науку, але яка скоріше досліджує процес навчання і формування людини протягом всього її життя. У їхній інтерпретації едукологія тяжіє скоріше до соціологічно-філософського осмислення процесу навчання людини. Більшість же вчених (австралійських, хорватських, російських) відводять едукології роль наукової дисципліни, що досліджує закономірності організації, функціонування й розвитку всієї сфери освіти. У цьому проявляється прагнення (і це об'єктивна необхідність), за влучним висловлення С.Зміюва, не розтаскати людину в безперервності процесу його навчання на окремі частини по різних науках, а знайти певну інтеграційну науку, яка б дозволила досліджувати процес навчання людини в цілісності, протягом всього його життя, хоча й з очевидними особливостями кожного життєвого періоду [7].

Ми повністю погоджуємося з позицією С.Зміюва, що такою наукою могла б стати *антропагогіка* (від греч. *antropos* - людина + *ago* - веду). Цей термін був запропонований у 1920 році видатним російським ученим Є. Мединським. Виходячи з уявлення про позашкільну освіту як про неперервну освіту (у сучасному розумінні), Є. Мединський пропонував назвати антропагогікою науку про «виховання людини» протягом всього її життя. При цьому він не дав чіткого визначення її співвідношення з педагогікою або іншими науками про людину. Проте, уже в ті роки думка вченого йшла в напрямку розширення рамок наук про освіту для дослідження процесів навчання людини не тільки у шкільному віці. Як слушно зауважує С.Зміюв, антропагогіка могла б стати наукою, що синтезує закономірності навчання людини в різні періоди свого життя, які досліджують педагогіка, андрагогіка і геронтагогіка [7]. Отже, пройшовши довгий шлях від практичних рекомендацій та методик роботи з дорослим учнем до самостійної наукової галузі, андрагогіка, на нашу думку, стала ваговою складовою частини інтегральної науки про навчання і освіту людини протягом всього життя.

Висновки з даного дослідження і перспектива подальших розвідок у

даному напрямку. Таким чином, у публікації показана роль і місце андрагогіки в системі наук про освіту і навчання людини; розкрито основні етапи розвитку андрагогіки як самостійної галузі знань. Звичайно, запропонований аналіз далеко не вичерпний. Поза увагою залишилися актуальні на сьогодні питання класифікації видів освіти дорослих, а також їх організаційних форм та технологій, значення андрагогіки в організації і функціонуванні систем відкритої освіти.

Літератури

1. Savicevic, D. Modern conceptions of andragogy / D. Savicevic // A European framework. Studies in the Education of Adults. — 1991. — Vol.23. — N3. — p.209 — 231.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
3. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетарное явление / В.И. Вернадский. — М.: Наука, 1977. — 191 с.
4. Журавлев В.И. Педагогика в системе наук о человеке / В.И. Журавлев. — М.: Педагогика, 1990. — 168 с.
5. Змеёв С.И. Наука XXI века: андрагогика / С.И. Змеёв // Высшее образование в России. — 1998. — № 2. — С.76 — 79.
6. Змеёв С.И. Становление андрагогики: развитие теории и технологии обучения взрослых : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / С.И. Змеёв. — М., 2000. — 44 с.
7. Змеёв С.И. Тенденции развития наук об образовании в XXI веке / С.И. Змеёв // Психологические и педагогические проблемы развития образования : Вестник МГЛУ. — 2004. — Вып. 484. — С. 89 — 100.
8. Марков Б.В. Философская антропология: очерки истории и теории — Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000962/st000.shtml>
9. Олесницкий М. Полный курс педагогики: руководство для занимающихся воспитанием и обучением. Вып. 1: Теория воспитания / М. Олесницкий. — 2-е изд. — К., 1885. — 341 с.
10. Солдатенко М.М. Проблемы развития непрерывной професійної освіти / М.М. Солдатенко // Неперервна професійна освіта / За ред. І.А.Зязюна. — К.: Віпол, 2000. — С.228-248.
11. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.А. Никитина. — М.: Гуманит. изд.центр ВЛАДОС, 2000. — 272 с.
12. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та інш.; За ред. І.Ф. Надольного. — К.: Вікар, 1998. — 624 с.